

САМОСТІЙНО-ДОСЛІДНИЦЬКА РОБОТА ЯК ЗАСІБ ПІДГОТОВКИ СТУДЕНТІВ ДО РОЗВ'ЯЗАННЯ ПРОБЛЕМНИХ СИТУАЦІЙ У ПРОФЕСІЙНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ

У статті висвітлено проблему підготовки студентів до розв'язання проблемних ситуацій у професійній діяльності. Розкрито функціональну роль самостійно-дослідницької роботи студентів. Виявлено стратегії самостійно-дослідницької роботи (стратегія творчих прецедентів, стратегія перспективного пошуку, стратегія евристичного дослідження) як засобу підготовки студентів до розв'язання проблем професійного характеру.

Ключові слова: самостійно-дослідницька робота, стратегія, професійна діяльність.

В статье рассмотрена проблема подготовки студентов к разрешению проблемных ситуаций в профессиональной деятельности. Раскрывается функциональная роль самостоятельно-исследовательской работы студентов. Выявлены стратегии организации самостоятельно-исследовательской работы (стратегия творческих прецедентов, стратегия перспективного поиска, стратегия эвристического исследования) как средства подготовки студентов к разрешению проблем профессионального характера.

Ключевые слова: самостоятельно-исследовательская работа, стратегия, профессиональная деятельность.

The problem of preparing of students for resolving the situations in professional activities is exposed in the article. The functional role of independent-research work of students is considered. The strategies of organization of independent-research work (the strategy of creative precedents, the strategy of perspective research, and the strategy of heuristic research) as a means of preparing of students for resolving the situations of professional character are found out.

Key words: the independent-research work, the strategy, the professional activity.

Постановка проблеми. Одним із важливих завдань підготовки майбутніх фахівців є формування у них умінь мобільно й ефективно розв'язувати проблемні ситуації у професійній діяльності. Ця проблема пов'язана з такими пріоритетними напрямками розвитку національної системи освіти, як

забезпечення можливостей для самореалізації особистісного потенціалу студента, формування його критичного мислення, наукового світогляду, самостійності і креативності.

Аналіз актуальних досліджень. Вивчення наукових джерел свідчить, що окреслена проблема розглядалася в таких аспектах: науково-теоретичні засади розвитку професіоналізму майбутніх фахівців (А. Богуш, В. Гриньова, В. Кремень, Н. Ничкало, Н. Ткачова), формування системи компетентностей студентів (О. Пометун, О. Савченко), організація науково-дослідної діяльності в системі підготовки спеціалістів і магістрів (Н. Кічук, М. Князян). Однак, питання про активізацію підготовки студентів до розв'язання проблем професійного характеру залишається поза увагою науковців. Це визначило необхідність висунення такої **мети статті**: розкрити потенціал самостійно-дослідницької роботи студентів у формуванні їхньої готовності до розв'язання проблемних ситуацій у професійній діяльності та відповідних меті завдань: висвітлити сутність окресленої роботи, схарактеризувати стратегії творчих прецедентів, перспективного пошуку й евристичного дослідження, виявити алгоритми їхнього впровадження у процес професійної підготовки майбутніх фахівців.

Виклад основного матеріалу. У науково-педагогічних джерелах (М. Князян) доведено, що самостійно-дослідницька робота сприяє розвитку методологічної культури особистості, її наукового світогляду, критичного, аналітичного мислення, рефлексії. В ході самостійно-дослідницької роботи актуалізуються такі вміння студентів, як варіативність цілепокладання, генерація широкого масштабу неординарних, оригінальних, цікавих ідей, їхній мобільний аналіз, реконструкція, диференціація і синтез, відбір і багатоплановий аналіз матеріалу, розчленування і порівняння елементів реальності, комбінація, класифікація, систематизація отриманих даних, групування спостережень, вироблення узагальнених стратегій щодо організації й втілення проекту роботи, використання аналогій, програвання декількох варіантів розв'язання проблемної ситуації, динамічна зміна напрямів пошуку,

аргументація й апробація результатів розв'язання проблеми, аналіз реалізації мети, повноти виконання завдань, визначення недоліків, узагальнення позитивного й негативного досвіду.

Отже, саме у процесі цієї діяльності можливо забезпечити формування навичок, котрі сприяють високій динаміці розв'язання проблем професійного характеру, а саме: мобільний аналіз проблемних ситуацій, генерація декількох варіантів їхнього розв'язання, перенесення набутих знань у нове поле використання їх, швидке прийняття рішень у невизначеному контексті, прогноз щодо ефективності власних дій, самоаналіз і самокорекція.

Проведений нами педагогічний експеримент засвідчив, що активізувати підготовку студентів до розв'язання професійних проблемних ситуацій можливо, якщо до структури моделі самостійно-дослідницької діяльності включити систему стратегій, серед яких першочергового значення набувають стратегія творчих прецедентів, стратегія перспективного пошуку й стратегія евристичного дослідження.

Стратегія творчих прецедентів передбачає впровадження самостійно-дослідницьких завдань підвищеної складності вже на початкових етапах навчання (1-2 курс). В центрі окресленої стратегії – розв'язання певних ситуацій, котрі актуалізують професійно орієнтовані знання і вміння, навички швидко приймати рішення, окреслювати перспективний вплив власних дій тощо. Узагальнений алгоритм стратегії творчих прецедентів є таким: рецепція проблеми → відтворення теорії й досвіду → вироблення власного варіанту розв'язання проблеми → аргументація своєї позиції. Результати самостійно-дослідницької діяльності в контексті окресленої стратегії можуть бути оформлені у вигляді портфоліо, твору-роздуму, автобіографічної історії. Наприклад, у процесі підготовки портфоліо передбачається проведення студентами співбесід із досвідченими фахівцями, їхнє інтерв'ювання, анкетування стосовно проблеми дослідження. Робота над твором-роздумом вимагає осмислення студентами певної проблеми й викладення власних думок на основі ґрунтовного вивчення теоретичних джерел. Написання

автобіографічної історії передбачає аналіз тієї ситуації, що мала місце в індивідуальному досвіді студента. Він переосмислює її, наводить той варіант розв'язання, що мав місце, й такий варіант, котрий, на думку студента, є ефективнішим. Запропонований студентом засіб розв'язання проблемної ситуації вичерпно аргументується. Тематика автобіографічних історій передбачає дослідження майбутнім фахівцем конфліктних ситуацій, які мали місце в його житті, наприклад, це випадки неделікатного ставлення до нього, порушення етики у стосунках між представниками різних груп (вікових, соціальних, професійних тощо). Стратегія творчих прецедентів надає студентам можливість виявити рівень власного саморозвитку як професіонала, створює інтелектуально-пізнавальну мотивацію навчання.

Стратегія перспективного пошуку має на меті проведення довготривалого дослідження з певної вузлової проблеми протягом вивчення студентами певного модуля. Викладач пропонує проблему, дослідження якої розширюється відповідно до оволодіння студентом навчальним матеріалом, що надає можливість висвітлити цю проблему з різних аспектів (історія дослідження проблеми, науково-методологічні засади її висвітлення, змістово-функціональні характеристики провідних наукових категорій, організаційні закономірності оптимізації діяльності з розв'язання цієї проблеми, перспективи її дослідження). Узагальнений алгоритм стратегії перспективного пошуку має таку схему: висвітлення історії дослідження певного феномена → аналіз методології → розкриття змісту і структури феномена → конструювання концептуальної моделі → визначення організаційно-методичних закономірностей формування феномена → створення експериментально-технологічної моделі → аналіз результатів → окреслення перспектив дослідження. Слід наголосити, що студенти націлюються на висвітлення внутрішніх зв'язків між компонентами об'єкта, який підлягає дослідженню, а також на розкриття сутності кожного з них. Окрім цього, вони подають власний варіант окремої технології з обґрунтуванням її основних теоретичних засад і закономірностей її організації. Після цього передбачається послідовна

конкретизація висунутих положень шляхом розробки експериментальної моделі з її наступним упровадженням, аналізом отриманих даних і прогнозу перспектив дослідження проблеми. Підкреслимо, що студент має висунути цілком оригінальний варіант системи оптимальних заходів розв'язання проблемної ситуації, котрий також доцільно оформити як портфоліо.

Підкреслимо, що саме портфоліо дозволяє накопичувати матеріал дослідження протягом тривалого часу, збагачуючи й розширюючи його, у зв'язку з чим цей вид самостійно-дослідницьких завдань був одним з найефективніших для оптимального функціонування означеної стратегії. Структура портфоліо в контексті стратегії перспективного пошуку складається з таких частин: «банк власних ідей», «банк теорій і концепцій», «банк проблемних ситуацій за темою дослідження», «банк результатів мікродосліджень», «банк рефлексивних самостережень», «банк порад». Результати дослідження, здійсненого в межах портфоліо, відбиваються у змісті курсової, дипломної чи магістерської робіт, оскільки накопичені матеріали відображають методологічні, історичні аспекти проблеми, аргументацію власної наукової позиції студента, а також результати експериментальної роботи, які підтверджують потужність розробленої студентом системи інноваційних заходів.

Експериментальні стратегії творчих прецедентів і перспективного пошуку спонукають викладача до регуляції режиму самостійно-дослідницької роботи кожного студента, вибору її окремих етапів відповідно до креативних можливостей майбутніх фахівців, рівня розвитку дослідницької спрямованості, пізнавальної самостійності.

Досягнення позитивного ефекту впливу стратегії евристичного дослідження на підготовку майбутніх фахівців до розв'язання проблемних ситуацій у професійній діяльності є можливим за умов забезпечення їхнього поступового «включення» у процес творчої роботи. Саме тому запропонована стратегія містить обов'язковий комплекс завдань, спрямованих на переведення евристичних засобів до структури особистості студента на рівні вмінь.

Узагальнений алгоритм стратегії евристичного дослідження має такі компоненти: ознайомлення із сутністю евристичних процедур → оволодіння механізмами їхнього розгортання → висунення оригінальних ідей → вибір оптимальних із них → аргументація їхньої ефективності → впровадження ідеї → аналіз результатів. Провідними етапами впровадження окресленої стратегії є продуктивно-індивідуальний і продуктивно-колективний.

Перший етап розгортання стратегії евристичного дослідження – продуктивно-індивідуальний – передбачає вироблення евристичних дій у ході індивідуальної роботи студентів. У цей період студенти оволодівають евристичними методами в розгорнутому вигляді. Процес формування методу мозкового штурму на поданому етапі включає промовляння вголос всіх власностворених ідей, аналіз їхньої доцільності, оригінальності, вибір найцінніших. Як відомо (Г. Буш, В. Пушкін), метод інверсії вимагає переформулювання завдання, знаходження альтернативи певним ідеям, розширення або звуження поля пошуку, застосування логічного і фантастичного. Метод особистої аналогії спричинює необхідність ідентифікації себе з експериментальною моделлю, надання останній певних якостей людини. Як результат створення подібної аналогії – породження цікавих, оригінальних ідей. Оволодіння методом вільних асоціацій на продуктивно-індивідуальному етапі передбачає вміння зосереджуватися на певній проблемі й письмово оформлювати всі ідеї, що приходять на думку з означеного приводу. Варіантами дослідницьких завдань стратегії евристичного дослідження на цьому етапі виступають такі: проведіть мозковий штурм з проблеми «Засоби актуалізації творчого потенціалу особистості», застосовуючи метод інверсії, розробіть систему педагогічних засобів за напрямом «Як стимулювати духовно-культурне життя сучасної молоді?», використовуючи метод особистої аналогії, утворіть проект «Засоби виховання «педагогічно занедбаної дитини» в сім'ї», за допомогою методу вільних асоціацій назвіть всі можливі прийоми активізації інтелектуальних ресурсів учнів (певного віку). Результати виконання наведених

вище завдань – найцікавіші знахідки студентів – були оформлені у вигляді «банку оригінальних ідей».

Додамо, що зазначені евристичні методи певним чином відображаються в структурі складніших методів, становлення яких продовжується на другому етапі – продуктивно-колективному. На окресленому етапі формуються методи колективної мозкової атаки, діалогу з деструктивною оцінкою, колективного пошуку оригінальних ідей, евристичних питань, багатомірних матриць, синектики. Наприклад, студентській групі пропонується виконати певне завдання за допомогою колективної мозкової атаки, в ході якої кожний із студентів пропонує власну ідею або блок ідей. Після колективного генерування ідей здійснюється аналіз їхньої наукової потужності.

З методом колективної мозкової атаки тісно пов'язаний інший – метод діалогу з деструктивною оцінкою. Застосування останнього здійснюється у процесі виконання самостійно-дослідницьких завдань, спрямованих на поглиблений аналіз ідей, висунутих у ході мозкового штурму, їхнє критичне вивчення, реструктуризація й вибір найефективніших. Обговорення висунутих ідей організується колективно, причому кожен має висловити власне оригінальне критичне зауваження щодо перспективної ефективності певної ідеї.

Метод евристичних питань передбачає розроблення комплексу питань, які допомагають чітко зрозуміти умови завдання, сприяють максимальному спрощенню й переконструюванню його змісту, дозволяють осмислити завдання з іншого погляду, впливають на переключення дослідницької уваги на розв'язання певних мікрозавдань, на самоконтроль результативності виконання кожного окремого кроку, актуалізують вміння самооцінки.

Колективне виконання завдань, спрямованих на оволодіння методом евристичних питань, дозволяє пришвидчити процес розвитку особистості як дослідника. Це пояснюється фактом контролю ефективності впровадження методів із зовні, їхньої оцінки й характеристики з боку «незалежного судді» – товариша по групі.

Евристичний прийом багатомірних матриць формується у процесі колективних завдань, спрямованих на системний аналіз об'єкта професійної реальності, вивчення його характеристик, особливостей функціонування. Передбачається також класифікація ознак об'єкта, їхнє внесення до структури двомірної матриці, поглиблене вивчення й переосмислення отриманих комбінацій.

Завершальною ланкою продуктивно-колективного етапу є оволодіння методом синектики, який концентрує в собі й базується на низці зазначених евристичних методів. Використовуючи структурну схему синектичного процесу, запропоновану Г. Бушем, окреслимо алгоритм озброєння студентів уміннями здійснювати синектичний пошук: вивчення проблеми в її загальному вигляді, аналіз усіх її аспектів й умов, генерування комплексу аналогій, аналіз значущості, доцільності висунутих аналогій, їхнє застосування до всього комплексу аспектів проблеми, оцінювання отриманих комбінацій, вибір найефективніших.

Отже, на продуктивно-колективному етапі передбачається впровадження завдань на розвиток евристичних дій у ході групової пошуково-творчої роботи. Це дозволяє не лише активізувати мислення особистості, створити позитивну емоційну атмосферу, мобілізувати у студента прагнення виявити власну неповторність сприйняття світу, але також оптимізувати процеси його самоконтролю й самооцінки.

Варіанти дослідницьких завдань стратегії евристичного дослідження на продуктивно-колективному етапі є такими: організуйте у Вашій групі колективну мозкову атаку щодо методів формування позитивної мотивації у ході пошукової роботи старшокласників, здійсніть деструктивну оцінку запропонованих методів, проведіть конкурс оригінальних ідей з означеної проблеми, розробіть систему евристичних питань щодо виховання толерантності в соціумі, за допомогою методу двомірної матриці розробіть засоби створення пізнавально-креативного простору в сім'ї дитини,

запропонуйте власну авторську стратегію розвитку емоційної культури як передумови здорового способу життя суспільства.

Результати цих завдань можуть бути рекомендовані до внесення в колективний журнал «Cogito, ergo sum». Генеровані ідеї доцільно закласти в основу колективного творчого проекту за певною тематикою.

Отже, стратегія евристичного дослідження передбачає поетапну організацію евристично-дослідницької діяльності. Самостійно-дослідницькі завдання, застосовані на кожному з етапів, сприяють не лише формуванню евристичних методів, але також осмисленню специфіки їхнього розвитку й підвищення якості їхнього становлення у майбутніх фахівців.

Розроблені нами експериментальні стратегії вирізняються взаємопроникненням і взаємозумовленням. Стратегія творчих прецедентів значною мірою активізує підготовку студентів початкового етапу навчання до евристичного дослідження й перспективного пошуку, оскільки вона передбачає актуалізацію всієї системи дослідницьких дій. З іншого боку, в перспективному пошуку систематизується й інтегрується суто академічно й суто практично орієнтована інформація, набута у процесі творчих прецедентів. В евристичному дослідженні формуються вміння студентів генерувати новітні ідеї, що є передумовою розробки ефективних заходів, передбачених стратегією творчих прецедентів. Визначені нами стратегії мобілізують творчий пошук студентів, сприяють узагальненню знань, активізують пізнавальні мотиви.

Висновки. Система стратегій творчих прецедентів, перспективного пошуку, евристичного дослідження, що входять до складу моделі самостійно-дослідницької роботи, сприяє цілісності підготовки студентів до розв'язання проблемних ситуацій у професійній діяльності, збагачує їхню професійну компетентність, розширює науковий світогляд, формує аналітичне мислення.

Перспективи дослідження цієї проблеми полягають у розкритті потенціалу самостійно-дослідницької роботи в розвитку соціальних якостей майбутніх фахівців, їхньої комунікативної культури, навчально-пізнавальної компетентності.

Література

1. Богуш А. М. Компетентнісний підхід у процесі професійної підготовки майбутнього вихователя дошкільного закладу / А. М. Богуш // Наукові праці. Серія: Педагогіка, психологія і соціологія. – Донецьк: ДВНЗ «ДонНТУ». – 2009. – Вип. 5 (155). – Ч. I. – С.194-200.
2. Гриньова В. М. Формування педагогічної культури майбутнього вчителя (теоретичний та методичний аспекти): дис... доктора пед. наук: 13.00.04 / Гриньова Валентина Миколаївна. – Харків: 2000. – 416 с.
3. Неперервна професійна освіта: філософія, педагогічні парадигми, прогноз / Монографія / В. П. Андрущенко, І. А. Зязюн, В. Г. Кремень, С. Д. Максименко, Н. Г. Ничкало, С.О.Сисоєва, Я.В.Цехмістер, О.В.Чалий / За ред. В.Г.Кременя. – К., 2003. – 853 с.
4. Ткачова Н. О. Історія розвитку цінностей в освіті: Монографія. / Н. О. Ткачова / – Харків: Видавничий центр ХНУ ім. В. Н. Каразіна, 2004. – 423 с.
5. Компетентнісний підхід у сучасній освіті: світовий досвід та українські перспективи (Бібліотека з освітньої політики). Колектив авторів: Бібік Н., Ващенко Л., Локшина О., Овчарук О., Паращенко Л., Пометун О., Савченко О., Трубачева С. / За заг. ред. О. Овчарук. – К., 2004.– 112 с.
6. Компетентність саморозвитку фахівця: педагогічні засади формування у вищій школі: Монографія / О. О. Біла, Т. Р. Гуменникова, Н. В. Кічук, Я. В. Кічук, М. О. Князян, С. О. Рябушко, Є. А. Улятовська / За ред. Н. В. Кічук. – Ізмаїл: ІДГУ, 2007. – 236 с.
7. Князян М. О. Система формування самостійно-дослідницької діяльності майбутніх учителів іноземних мов у процесі ступеневої підготовки: дис. ... доктора пед. наук: 13.00.04 / Князян Маріанна Олексіївна. – Ізмаїл: 2007. – 445 с.
8. Буш Г. Я. Методологические основы научного управления изобретательством / Г. Я. Буш. – Рига: Лиесма, 1974. – 167 с.